

kronikk

Skriv til Dagbladet,
Kulturredaksjonen,
Pb 1184 Sentrum
0107 Oslo

Faks 22 31 05 00
E-postadresse:
Kronikk@dagbladet.no

114434

Jødernes skjebne i Norge var lenge et ikke-tema. Når historiens pendel nå har svingt, er det grunn til å stoppe opp og spørre: Hva skal Norge gjøre bot for, hva var det egentlig som skjedde?

De fleste norske jøder ble reddet

Ole Kolsrud

forstærkivar ved Riksarkivet

Den påfallende ensidigheten i de medieoppslag som har gått forut for og parallelt med Skarpnes-utvalgets arbeid, gjør at en ikke så lett slipper temaet Norge og jødene under okkupasjonen. En kort historisk rekapitulasjon kan synes betimelig – ja, påkrevet.

Lenge – helt inn på 1980-tallet – var dette et tema man snakket lite om. Det føltes antakelig for pinefullt. Så pinefullt at tausheten omkring dette kanskje dystreste kapittel i vår okkupasjonshistorie lå på grensen av fortielse.

Nå har imidlertid pendelen svingt, som pendler gjerne gjør. Myndighetene ønsker på landets vegne å gjøre godt igjen, i den grad det er mulig, den egentlig ufattelige forbyrteelse som ble begått mot jødene. Da jeg selv ved et par anledninger har bidratt til å rette oppmerksomheten mot denne delen av vår historie, forekommer det meg at pendelen i løpet av de siste par årene har svingt så kraftig at det kan være grunn til å stoppe opp et øyeblikk, og se seg tilbake en gang til.

Å gjøre godt igjen en ufattelig forbyrteelse

Er vi, i vår iver etter å gjøre noe godt igjen, i ferd med å tegne et så ensidig bilde av begivenhetene at vi nå, mer enn 50 år senere, står i fare for å begå en urett mot det store flertallet av generasjonen fra den gang? Hva er det vi som nasjon skal gjøre bot for? Hva var det egentlig som skjedde?

Det er antakelig klokt nå et øyeblikk å se forbi fordelingen av penger og eiendeler. Dette truer med å banalisere og trivialisere et dypt alvorlig emne.

La oss starte med å minne om et faktum som helt har forsvunnet i den mediestorm som nå har rast, og som derfor trolig vil være totalt overraskende for de fleste: *flertallet av jødene i Norge ble reddet.* Selv om dette ikke på noe vis kan oppveie for de over 700 som ble myrdet av Hitlers medsamsvorne, må det med i et balansert bilde av norsk okkupasjonshistorie. Det har vært vanlig å anslå antallet jøder i Norge i 1940 til ca. 1800. Det betyr at over tusen ble reddet, de fleste gjennom flukt til Sverige, og takket være et motstandsapparat som fungerte. Skarpnes-utvalgets mindretall har gjennom nye beregninger kommet til at antallet jøder i Norge ikke var 1800, men snarere 2200 i 1940. Dette tallet er sannsynligvis for høyt, men skulle det være riktig, betyr det at enda flere enn tidligere antatt ble reddet. Dette innebærer også at Norge mottok flere jødiske flyktninger enn antatt.

Det skulle da også bare mangle, vil mange umiddelbart hevde i intetanende etterpåklokskap i 1997. Se på Danmark, hvor det var 7000 jøder, der ble jo nesten alle reddet. Henvisningen til hvordan de danske jødene ble reddet, er faktisk det aller vanligste grep når en skal illustrere hvor gait det gikk i Norge.

La oss derfor sammenlikne Norge med Danmark.

Det første en bør ha klart for seg når det gjelder de redningsaksjonene som faktisk fant sted i Norge, er at de foregikk i en situasjon som var ytterst vanskelig. Hovedanslaget mot jødene i Norge i oktober 1942 hadde karakter av en vel forberedt lynaksjon. De tyske okkupasjonsmyndigheter hadde allerede trekvart år tidligere, i januar og februar 1942, sørget for at Vidkun Quislings nazifiserte politi stempet jødernes pass. Omtrent samtidig hadde Quislings politidepartement på sin side, under ledelse av Jonas Lie og i samarbeid med Nasjonal Samlings statistiske kontor, foretatt en nitid registrering av samtlige jøder i Norge.

Dette materialet lå klart til bruk da tyske okkupanter ga ordre om å anholde jødene i Norge i slutten av oktober.

De som utførte arrestasjonene var ikke – selv om unntak fantes – vanlige norske politifolk, som det gjerne har vært gitt inntrykk av i det siste. Aksjonen ble i hovedsak ledet og utført av spesialtropper, bestående av lojale NS- og naziavdeler, nemlig Germanske SS og Statspolitiet (STA-PO), som var Quislings politiske politi og således Quislings egen avart av det tyske Gestapo.

De tyske okkupantene hadde altså gode hjelpere blant sine norske støttespillere. Men det fantes motkrefter, slik at over halvparten av de personene nazimyndighetene var på jakt etter, likevel ble reddet. Det er ikke lenge siden jeg snakket med en av dem som på denne måten, i siste liten, ble snappet ut av sine forfølgeres klør. Midt i sitt arbeid den skjebnesvangre dagen, 20. oktober 1942, ble han oppsøkt av stedets lensmann, som befalte ham å flykte umiddelbart. En bil sto utenfor og ventet på ham, hvor hans gravide kone allerede

befant seg. De kom velberget til Sverige.

I Danmark klarte man å frakte 6000 over til Sverige, nesten alle fra København. Hva som var vanskeligst, å bringe flyktninger med båt over Øresund i september 1943, eller med bil, tog og til fots langs skogsstier fra Norge til Sverige i oktober–desember 1942, skal være usagt. Det er ikke noe hovedpoeng. Et hovedpoeng er det imidlertid at de tyske okkupanter i Danmark ikke hadde noe Quisling-regime som medspiller. Danmark var fram til høsten 1943 i den eneste situasjonen for samtlige tysk-okkuperte land at en der hadde beholdt både konge, regjering og parlament intakt. Ingen nazifisering å snakke om hadde funnet sted, intet kollaborasjonsapparat lot seg mobilisere i en eventuell aksjon mot jødene i Danmark. Ingen dansk Quisling forsøkte å gjennomføre en nasjonalsosialistisk samfunnsomveltning ved hjelp av tyske bajonetter.

Sett fra Hitler-Tyskland var Danmark ikke desto mindre et mønsterland. Det hadde heller ikke ytt motstand ved det tyske angrepet i april 1940, slik Norge hadde. Tyskerne ønsket å bevare dette gode forholdet til sin okkuperte nabo. Det fantes tyskere i maktstilling som var negative til aksjonen mot jødene i Danmark. Derfor kom ikke anslaget mot jødene der før dette forholdet brast i august–september 1943 – nesten et år etter aksjonen i Norge. Derfor kom det også mindre overraskende. Følgen ble at i underkant av 500 danske jøder ble tatt av tyskerne. Dette tallet er ikke veisensforskjellig fra antallet arresterte i Norge. Det som er veisensforskjellig på dette punkt, er at disse ikke ble sendt til Auschwitz og den visse død, men til Theresienstadt, hvor de fleste overlevde.

For å vende tilbake til et av de spørsmål som ble stilt ovenfor – hva er det Norge som nasjon skal gjøre bot for? Hitler-Tysklands medhjelpere fikk jo sin straff under rettsoppgjøret. Et økonomisk oppgjør fant også som bekjent sted. Et eventuelt nytt – et tredje – oppgjør nå 50 år senere må ha et konkret utgangspunkt, om hensikten er aldri så symbolsk. To muligheter foreligger, etter det jeg kan se. Det kan tenkes at straffene under rettsoppgjøret var for

FANGESKIPET «DONAU» transporterte de norske jødene til Tyskland i 1942. Et halvt år tidligere hadde Quislings politidepartement i samarbeid med Nasjonal Samling foretatt en nitid registrering av samtlige jøder i Norge. Likevel viser nye opplysninger at et flertall ble reddet.

milde eller traff feil når det gjaldt medvirkning til arrestasjonene av jødene. Dette er i så fall noe konkret nasjonen kan markere sin beklagelse over. Der nest kan det tenkes at det innslag av rasisme og antisemittisme som eksisterte også i Norge forut for okkupasjonen og utenfor de egentlige nazi-miljøer, gjorde nasjonen mindre motstandsdyktig enn den burde vært da anslaget kom mot jødene i det tysk-okkuperte Norge. Rasisme og fremmedfiendtlighet ble grundig diskreditert i og med Hitler-Tysklands bestialitet, og gikk i dvale, men er i ferd med å dukke opp igjen. Også dette er et konkret ankepunkt som Norge som nasjon bør ta inn over seg.

Likevel, og dette er i grunnen mitt hovedanliggende, fordi mediedekningene har gjort det nødvendig å minne om noe selvsagt: en må ikke forsøke å viske ut skillet mellom nazimyndighetene under okkupasjonen på den ene siden og de legitime norske myndigheter – det være seg i eksil eller etter hjemkomsten – på den andre siden. Nasjonen Norges ansvar for nazistenes forbyrteelser mot jødene er ikke annerledes enn det ansvar nasjonen eventuelt måtte ha for de tusener av krigsfanger som mistet livet på norsk jord i tyske fangeleire og arbeidskommandoer. Og dersom en nå – mer enn 50 år senere – skulle mene at det burde vært gjort mer for å hindre de ugjerninger Hitler-Tyskland og dets medhjelpere begikk, må en likevel aldri tape av syne det fundamentale skillet det er mellom de som aktivt medvirker til en forbyrteelse og de som av uvitenhet, uforstand eller umnfallenhøt gjør mindre enn de burde for å hindre den.

Muligheter for et tredje oppgjør

er i grunnen mitt hovedanliggende, fordi mediedekningene har gjort det nødvendig å minne om noe selvsagt: en må ikke forsøke å viske ut skillet mellom nazimyndighetene under okkupasjonen på den ene siden og de legitime norske myndigheter – det være seg i eksil eller etter hjemkomsten – på den andre siden. Nasjonen Norges ansvar for nazistenes forbyrteelser mot jødene er ikke annerledes enn det ansvar nasjonen eventuelt måtte ha for de tusener av krigsfanger som mistet livet på norsk jord i tyske fangeleire og arbeidskommandoer. Og dersom en nå – mer enn 50 år senere – skulle mene at det burde vært gjort mer for å hindre de ugjerninger Hitler-Tyskland og dets medhjelpere begikk, må en likevel aldri tape av syne det fundamentale skillet det er mellom de som aktivt medvirker til en forbyrteelse og de som av uvitenhet, uforstand eller umnfallenhøt gjør mindre enn de burde for å hindre den.

Jøde-erstatningen

Ole Kolsrud har tidligere forsvart Skarpnes-utvalgets flertallsinnstilling. Han hevder at norske jøder etter krigen – så langt det da var mulig – fikk erstatning for sine økonomiske tap. For å kunne tegne et balansert bilde av okkupasjonshistorien i Norge er det viktig å minne om at over 1000 jøder ble reddet.

Tidligere kronikk:

29. juni:

Ole Kolsrud: «Nasjonal selvpisking»